

KOÓSZ ISTVÁN

„Köszönöm a levelet és a japán dalokat”

Mozaikok a magyar–japán irodalmi kapcsolatok korai történetéből

Ady Endre egy szöveghelyéről

1899. július 15-én a *Debreczen* című napilap olvasói *Dyb.* szignó felett olvashatták *A hétről* című megszokott hétvégi cikket.¹ A szöveg első részében Ady arról elmélkedik, hogy mi határozza meg egy költő népszerűségét. Példának állítja Reviczky Gyulát,² akinek nemes költészete a közönség körében nem lett népszerű, így majd-hogy éhen nem halt, míg Heltai Jenő³ és Makai Emil⁴ könnyed, felszínes rímjátékaiért („léha törpeségek”-ért) annál inkább rajonganak, ők úsznak az anyagi és erkölcsi elismerésben. Majd levonja a tanulságot: „Léhaság, pikantéria, gésa gimnázium szerez nevet is, kenyeret is, de nemesebb ambícióval legfeljebb is éhen lehet halni!”⁵ Rögtön feltűnik a szokatlan kifejezés: *gésa gimnázium*. A kíváncsi olvasó ekkor hátralapoz a jegyzetekhez, de ott csak ennyit talál: „*gésa gimnázium*: nem tudjuk mire céloz”.⁶ A célzás egy nagyon is konkrét dologra utal: 1899. május 6-án mutatták be Ósbudavárában (a Városliget szórakoztatónegyedében), a Sztojanovits Jenő⁷ zenéjére, Heltai Jenő és Makai Emil szövegére írt *Gésa gimnázium* című, a korabeli színlap műfajmeghatározása szerint „parodisztikus ballet-operette”-t.⁸ A cselekmény Japánban játszódik, a gésa-gimnázium kertjében, felvonulnak benne tanárok (például latintanár, számtantanár), gésák, növendékek, vendégek, rendőrfőnök, dr. Immári Gyula márki tanfelügyelő stb. Erre, a valóban csak a szórakoztatás igényével megírt, a *Gésák*⁹ című, 1897-ben

¹ ADY Endre *Összes prózai művei I. (1897. szeptember – 1901. május)*, 2. átdolg. kiadás, s. a. r. VEZÉR Erzsébet, Bp., Akadémiai, 1990 (Ady Endre *Összes Művei*), 180–181.

² Reviczky Gyula (1855–1889) költő.

³ Heltai Jenő (1871–1957) költő, író.

⁴ Makai Emil (1870–1901) költő.

⁵ ADY, *Összes prózai művei...*, i. m., 181.

⁶ *Uo.*, 762.

⁷ Sztojanovits Jenő (1864–1919) zeneszerző.

⁸ N. n., *Színházak*, Budapesti Hírlap, 19(1899), 127. sz. (május 8.), 9.

⁹ James Sidney Jones (1861–1946) és Owen Hall (1853–1907) operettje volt talán a legsikeresebb a századfordulón bemutatott japán tárgyú darabok között. Nagyon sok kisebb-nagyobb városban, községben bemutatták, így a színház lett az a csatorna, amelyen keresztül a japán kultúra (függetlenül autentikusságától) eljuthatott a legszélesebb közönséghez. Vö. *A japán színház Magyarországon: Bibliográfia*, összeáll. Koósz István, Bp., 2019. Online hozzáférés: <http://hdl.handle.net/10831/42789> (utolsó megtekintés: 2025. október 25.).

a Magyar Színház megnyitóján bemutatott operett hatalmas sikerét aprópénzre váltó, könnyed darabra utal itt Ady mint a szerzők legfrissebb szerzeményére.

Apró adat csak, ám mégis több, Adyra jellemző gesztust látványossá tesz. Látszik, hogy Ady nagy érdeklődéssel figyeli kora történéseit, köztük fővárosi pályatársai működését, hiszen még egy mulatóhelyen előadott darabra is felfigyel, de rögtön láthatjuk azon törekvését is, hogy az egyedi révén az általános jellemzőt mutassa meg, így lesz a konkrét darabcímből az egész Heltai–Makai-féle költészetet jellemző szimbólum. Látható, hogy már itt megrója ezt a típusú költészetet: az „irodalmi költőt” elutasítva a mély, megszenvedett, Reviczky Gyula-i költészetet hirdeti, amely ars poeticájának alapköve lesz. Mégis észlelhető mindebben egy furcsa ellentmondás is, hiszen jól ismert, hogy maga Ady is bőven írt debreceni és nagyváradai korszakában ehhez hasonló, a cikkben elutasított költészet körébe sorolható verseket, alkalmi és tréfás rímes játékokat, amelyekre éppen ez a Heltai–Makai-féle költészet volt hatással. Az ellentmondás feloldása talán abban rejlik, hogy Ady ekkor még fiatal költő, újságíró, akinek még nincsenek teljesen megszilárdult elvei, így még több hatás éri költészetét, ekkor még nem a *Hunn, új legenda* Ady-ja („Nekem beszédes költő-példák némák”).¹⁰ És nem szabad elfelejteni, hogy Ady mintaképe volt a vidéki szerkesztőségek által keresett eszményi, „polihisztor” újságírónak, aki a lap igényeinek megfelelően írt megbízhatóan, egyenletes minőségben elbeszélést, vezércikket, tárcát, jegyzetet, színházi kritikát, riportot, kroit, valamint az említett verseket, bár még nem tagadta meg őket, hiszen bőven közölt belőlük első két kötetében,¹¹ mégis inkább újságírói munkának, kenyérkereseti forrásnak, mint valódi költészetnek tekintette őket.

Kosztolányi Dezső japán versfordításairól

Egyértelműen kijelenthető, hogy Kosztolányi Dezső a japán irodalom magyarországi recepciótörténetének kiemelkedő alakja, mind fordításai, mind hatása révén. Ezért is fontos, hogy elkészült a kritikai kiadás *Japán versek* című kötete,¹² amely azonosította az általa fordított versek eredeti változatát, végérvényesen megcáfolva az időről időre felbukkanó gyanút, hogy esetleg nincsenek is ilyen költők, versek, csak japán álarcban maga Kosztolányi a szerző.

Bár a kritikai kiadás több kérdéses pontot tisztázott, érdemes néhány kiegészítést, javítást tenni. Kosztolányi első japán versfordításai az 1914-es *Modern költők* című fordításkötetében, illetve ennek bővített második kiadásában jelentek meg.¹³ Mindkétszer

¹⁰ ADY Endre *Összes versei*, Bp., Osiris, 2008 (Osiris Klasszikusok), 624.

¹¹ ADY Endre, *Verseik*, Debrecen, Hoffman és Kronovitz, 1899. – ADY Endre, *Még egyszer*, Nagyvárad, Láng József, 1903.

¹² KOSZTOLÁNYI Dezső, *Japán versek*, s. a. r., a tanulmányokat és jegyzeteket írta KOLOZSY-KISS Eszter, szerk. BUDA Attila, Bp., Kalligram, 2017 (Kosztolányi Dezső Összes Művei).

¹³ KOSZTOLÁNYI Dezső, *Modern költők*, Bp., Élet, 1914 (Az „Élet” könyvei). – KOSZTOLÁNYI Dezső, *Modern költők*, 2. bőv. kiad., I–III, Bp., Révai, [1921].

közölt a japán irodalomra vonatkozó rövid irodalomjegyzéket is, ezeket a kritikai kiadás is tartalmazza,¹⁴ de nem fűz hozzájuk jegyzetet, kiegészítést, pedig ez nemcsak Kosztolányi szempontjából jelentős, de a japán irodalom korai fordítóival kapcsolatban is forrásul szolgál. Persze Kosztolányi ezt a listát nem bibliográfiai igénnyel írta, így elég hiányos, és tévedés is van benne, de próbáljuk meg az egyes tételeket pontos adatokkal megfejteni. A hosszabb változat a következő:

IRODALOM. Ivánfi Jenő: Japán dalok és népmesék (Az Ujság 1910, 206. sz.), Várkonyi Titusz: Régi japán költők (Alkotmány, 1910), M. N.: Japán költészete (Pesti Napló 1913), Cikk a japán költészetéről (Magyar Szemle 1906 márc. 15.) Versek fordított: Ambrus Balázs, Bardócz Árpád (A Hét), Cadejen: (Kultúra), Heltai Jenő (Jövendő 1909 febr. 21), Márkus László, Vidor Marcel, Zombory Gyula, Zsoldos Benő.¹⁵

Ivánfi Jenő,¹⁶ Várkonyi Titusz,¹⁷ M. N., vagyis ifj. Metzger Nándor,¹⁸ a Cadejen¹⁹ nevű szerző cikke és a *Magyar Szemle* lapszáma²⁰ problémátlanul megtalálható. Ambrus Balázs²¹ és Bardócz Árpád²² fordításai ismertek. Heltai Jenő, Vidor Marcell²³

¹⁴ KOSZTOLÁNYI, *Japán versek...*, i. m., 492–493.

¹⁵ KOSZTOLÁNYI, *Modern költők...*, i. m., [1921], 221.

¹⁶ IVÁNFÍ Jenő, *Japán dalok és népmesék*, Az Ujság, 8(1910), 206. sz. (augusztus 31.), 1–3. – IVÁNFÍ Jenő, *Japán dalok és népmesék = Ország–Világ Almanach, 1912*, szerk. VÁRADI Antal, FALK Zsigmond, Bp., Országos Irodalmi Rt., [1911], 116–119. – Ivánfi Jenő (1863–1922) színész, rendező.

¹⁷ VÁRKONYI Titusz, *Régi japán költők*, Alkotmány, 15(1910), 138. sz. (június 9.), 1–3. Később többször is megjelent, legutoljára: VÁRKONYI Titusz, *A föld költészete, a hold poézise és a cseresznyevirág lírája*, Magyar Nemzet, 5(1942), 244. sz. (október 27.), 9. – Várkonyi Titusz (1882–1954) újságíró.

¹⁸ M. N. [METZGER Nándor], *A japán költészet*, Pesti Napló, 64.(1913), 230. sz. (szeptember 28.), 36–37. – Metzger Nándor, ifj. (1894–1987) orientalista, diplomata.

¹⁹ ÇA DE JEU, *Régi japán anthológiákból*, Kultúra (Sopron), 4. félév (1912), 13. sz. (július 10.), 790–792. hasáb. – Kosztolányi valószínűleg rosszul emlékezett a vidéki lapban megjelent fordító nevére, akit ma sem tudunk azonosítani. Vö. ZÁGONYI Ervin, *Kosztolányi japán versfordításai – forrásaik fényében II.*, ItK, 94(1990), 1. sz., 46–70. A konkrét szöveghely: 48. Barna János (1880–1934) műfordító, színháztörténész feltételezett azonosítása nem meggyőző, különösen azért, mert nincsen kellően indokolva, hogy miért használna pont itt, egyetlen alkalommal álnevet, ha egyéb fordításait névvel jelzi.

²⁰ Magyar Szemle, 18(1906), 11. sz. (március 15.). – Szinte az egész szám Japánról szól, igaz, kifejezetten japán irodalomról szóló írás nincs benne, ha csak nem számítjuk *A japáni drámáról* írt cikket (Uo., 174–175), amely név nélkül jelent meg, de valószínűleg Hevesi Sándor (1873–1939) író, rendező írta. Közöl viszont néhány japán versfordítást fordító megjelölése nélkül (Uo., 164, 168).

²¹ AMBRUS Balázs, *Két japán vers*, Uj Könyv (Bécs), 1(1921), 3. sz. (április), 68. – Később is fordított: *Japán versek*, Bácsmezei Napló (Szabadka), 27(1926), 352. sz. (december 25.), 24. – *Japán versek*, Bácsmezei Napló (Szabadka), 28(1927), 258. sz. (szeptember 16.), 6. – *Japán versek*, Bácsmezei Napló (Szabadka), 30(1929), 329. sz. (december 3.), 5. – Ambrus Balázs (1887–1941) orvos, író, költő.

²² BARDÓCZ Árpád, *Japán versek*, A Hét, 26(1915), 12. sz. (március 21.), 139. – *Japán versek*, A Hét, 26(1915), 36. sz. (szeptember 5.), 492. – *Japán szerelem*, A Hét, 28(1917), 28. sz. (július 15.), 439. – *Japán versek*, A Hét, 28(1917), 40. sz. (október 7.), 634. – Bardócz Árpád (1888–1953) jogász, költő, műfordító. Kosztolányi, úgy látszik, nem ismerte Bardócz Árpád kötetét (Temesvár, 1920).

²³ Vidor Marcell (1876–1945) költő, újságíró.

és Zombory Gyula²⁴ fordításaira alább részletesebben visszatérek. Mindkét kötet említi Zsoldos Benőt, de egyrészt rossz az 1909-es évszám²⁵ (a *Jövendő* csak 1906-ig jelent meg), másrészt nem versfordítása, hanem japán tárgyú cikke jelent meg a lapban.²⁶ Az egyetlen kakukktojás Márkus László,²⁷ akinek eddig nem került elő japán versfordítása.

Kosztolányi nem említi, de a *Jövendő*ben még 1906-ban is jelenik meg japán irodalmi tárgyú ismertetés, Otto Hauser *Die japanische Lyrik*²⁸ című antológiájáról,²⁹ benne ismeretlen költők és kortárs, de ma már nem közismert szerzők verseivel, így a Kosztolányi által is fordított Inoue Tetsujirō (井上哲次郎 1855–1944), Hosotsuji Masao (細辻昌雄 1852–1901) és Toyama Masakazu (外山正一 1848–1900) verseit olvashatták magyarul a *Jövendő* olvasói.

A kritikai kiadás a legtöbb vers szerzőjét pontosan azonosította, megadva a vers japán szövegét, Kosztolányi lehetséges forrásait. Ritka kivétel az először 1933-ban közölt haiku, amelynek se a pontos szövegét, se a szerzőjét nem sikerült megtalálni:

Virág
– Jocenn –
Szól a virág: „Nektek minek a rét,
kik ócska színházból jöttök ki hozzám?
Én nem játszom sohasem kabarét.”³⁰

Ha azonban kinyitjuk a Tokiói Ázsiai Társaság 1902-es évkönyvét, abban egy tanulmányt találunk a haikuról, Basil Hall Chamberlain³¹ tollából. A tanulmány végén egy magyarázatos haikuantológia van, ahol a következő verset olvashatjuk (154) szám alatt, latin betűs átírásban:

Hana ga iu
Shibai mite kuru
Hito nikushi.³²

²⁴ Zombory Gyula (?–?) tanár, utazó, költő.

²⁵ KOSZTOLÁNYI, *Modern költők...*, i. m., 1914, 259.

²⁶ ZSOLDOS Benő, *Az európai irodalom Japánban*, *Jövendő*, 2(1904), 34. sz. (augusztus 21.), 13–16. – Zsoldos Benő (1875–1943) jogász, író, műfordító.

²⁷ Márkus László (1881–1948) rendező, kritikus.

²⁸ OTTO HAUSER, *Die japanische Lyrik*, Grossenhain, Baumert & Ronge, 1904.

²⁹ – n. – f., *A japán líra*, *Jövendő*, 4(1906), 9. sz. (február 25.), 21–27. – A szignót nem tudjuk feloldani.

³⁰ A Pesti Hírlap Vasárnapja, 55[6!](1933), 31. sz. (július 30.), 37. – Napló (Szabadka), 34(1933), szeptember 3., 21. – KOSZTOLÁNYI, *Japán versek...*, i. m., 374–375.

³¹ BASIL HALL CHAMBERLAIN, *Bashō and the Japanese Poetical Epigram = Transactions of the Asiatic Society of Japan*, Vol. XXX, Tōkyō, 1902. Kraus Reprint Lim., Vaduz, 1964, 243–362. <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=uc1.32106008536374&seq=257> (utolsó megtekintés: 2025. március 5.) – Basil Hall Chamberlain (1850–1935) orientalista, japanológus. Egyike a japán kultúra első európai kutatóinak és propagálóinak.

³² *Uo.*, 343.

Vagyis japán karakterekkel: 花が言う芝居見てくる人憎し。

A vers angol fordítását a következőképpen adja meg a szerző:

The blossoms say, "We hate the folks
Who come here from the theatre."³³

Egyértelműen látszik a stíláriis különbségek ellenére is, hogy ez a Kosztolányi által Jocenn név alatt fordított vers, és valóban, a szerző neve itt Josen, születési ideje ismeretlen, de halálát 1715-ben adja meg a tanulmány. A vershez jegyzet is tartozik: "A contrast between nature and the Philistinism of artificial amusements. Remember that in Old Japan so strong a taint of vulgarity attached to the drama that no *Samurai* ever entered a playhouse, – at any rate openly."³⁴

Kosztolányi fordítása talán még közelebb áll stílusában az eredetihez, hiszen a *shibai* (芝居) kifejezést, amelyet angolul a semleges 'theatre' szóval ad vissza a fordító, Kosztolányi a vers szarkasztikus-gúnyos hangjához jobban illő 'kabaré' szóval fordítja. Ugyan 1713-as halálozási évvel, de bizonyára ugyanezt a szerzőt említi a *Japanese Biographical Index* 'Saitō Josen haiku poet'³⁵ néven. A kritikai kiadás a vers keletkezési idejét stílusa alapján helyesen határozza meg, és igaz, hogy magáról a szerzőről nem tudunk sokkal többet a körülbelüli halálozási évén kívül, a név pontos írása továbbra sem ismert, a kritikai kiadás által feltételezett, bizonytalan és kellően nem igazolt szerző helyett sokkal valószínűbb azonban Saitō Josen haikuköltő.

Még egy kérdés felmerül Kosztolányi kapcsán: ki fordított először haikut Magyarországon? A magyar költők körében szintén nagy népszerűsége szert tett 5-7-5 szótagos, rövid versforma első magyar fordítójának Kosztolányi Dezsőt tekinti a közvélekedés,³⁶ ha azonban ismét Heltai Jenőhöz fordulunk, egy korai közleményében találunk egy verset, amely a kérdéskör szempontjából jelentős lehet:

Káprázat

– Arakita Moritake –
A virág, mely lehullt az ágrul,
Az ágra újra visszaszállt.
Ki látott ily csodát?
Közelebb mentem, megnéztem jobban
Minő káprázat van a dologban,
S lám a virág, – mily furcsa hóbort –
Nem is virág – csak pillangó volt.³⁷

³³ Uo.

³⁴ Uo., 344.

³⁵ *Japanese Biographical Index*, comp. by Berend WISPELWEY, 3. S – Z., München, K. G. Saur Verl., 2004, 731.

³⁶ Így szerepel Terebess Gábor honlapján is (<https://terebess.hu/haiku/krono.html> [utolsó megtekintés: 2025. március 5.]), annak ellenére, hogy a kronológiai rész már az általam közölt korábbi adatokat is tartalmazza.

³⁷ HELTAI Jenő, *Japáni költőkből*, Pesti Hírlap, 26(1904), 49. sz. (február 18.), 2.

A költő kiléte egyértelmű: Arakida Moritake (荒木田守武 1473–1549), aki Matsuo Bashō (松尾芭蕉 1644–1694) költőelődje, és akit az első haikuköltők egyikeként tartanak számon. Ezt a híres haikut Kosztolányi is lefordította.³⁸ A szöveget Asztalos Sándor nemrég előkerült fordításában idézem:

Pillangó az ágon
A lehullt virág ma
Visszaszáll az ágra?!
Ejh, csak pillangó!³⁹

Érdekes megfigyelni, hogy Heltai Jenő versében a fordítás tulajdonképpen csak az 1., 2., illetve 7. sor, de ezt valószínűleg Heltai az akkori magyar (európai) olvasói ízlés számára túl rövidnek találta, így a 3–6. sorban a maga költői leleményét felhasználva részletesebben kifejtette mindazt, amit a vers eredeti változatában a költő az olvasókra bíz.

Ugyancsak fellelhetünk haikufordítást a következő évből, amikor Ágner Lajos cikket írt Matsuo Bashō-ról.⁴⁰ A cikkben versfordítást is közölt, meglepő módon nem Bashō-tól, hanem egyik követőjétől, a költőnő Fukuda Chiyo-ni-től (福田千代尼 1703–1775):

Egy gyermek halálára
Oh kedves gyermek!
De messze mentél,
Szitakötőcskéket fogdosni, fogni!
Ah messze, messze!⁴¹

Ismert vers ez is, Kosztolányi szintén lefordította.⁴² A következő évben megjelent a leg-híresebb haiku talán első magyar fordítása is, ez Matsuo Bashō híres békás-tavas verse. Barátosi Balogh Benedek *Dai Nippon* című, háromkötetes művének utolsó kötetében:

Az öreg tóba
Béka ugrott
S a víz megloccsant⁴³

Ez a kötet egyébként is figyelemre méltó, nemcsak azért, mert első részében az első magyar nyelvű rendszeres japán irodalomtörténetet olvashatjuk, de főleg azért, mert

³⁸ KOSZTOLÁNYI, *Japán versek...*, i. m., 32–33.

³⁹ Tiszántúl (Debrecen), 2(1942), 99. sz. (április 26.), 7. – Asztalos Sándor (1919–1970) író, költő, zeneesztéta.

⁴⁰ ÁGNER Lajos, *Japán legnagyobb költője*, Hazánk, 12(1905), 239. sz. (október 8.), Vasárnap, a Hazánk heti melléklete, 4–5. – Ágner Lajos (1878–1949) irodalomtörténész, orientalista.

⁴¹ *Uo*, 5.

⁴² KOSZTOLÁNYI, *Japán versek...*, i. m., 332–333.

⁴³ BARÁTOSI BALOGH Benedek, *Dai Nippon III.: Irodalom*, Bp., Korvin Testvérek, 1906, 123. – Barátosi Balogh Benedek (1870–1945) néprajzkutató, orientalista.

teljes egészében közli, megírása után mindössze 14 évvel a Meiji-kori japán irodalom egyik ikonikus szerzőjének, a tragikusan fiatalon elhunyt Higuchi Ichijō (樋口一葉 1872–1896) íróónak 1892-ben megjelent *Wakarejimo* (別れ霜) című kisregényét⁴⁴ (az író elismertségét jól jelzi, hogy 2004-től 2024-ig az ő arcképe díszítette az 5000 yenes bankjegyet).

Egyéb japán versfordításokról

Kosztolányi Dezső népszerűsége, irodalmi elismertsége és kimagasló költői-fordítói kvalitásai azt eredményezték, hogy hosszú időre feledésbe merültek azok, akik már korábban vagy éppen Kosztolányi sikereit látva kortársként próbálkoztak meg japán versek fordításával.⁴⁵ Ez történt a fordításait kötetben megjelentető szerzőkkel is.⁴⁶ Csak *A japán irodalom Magyarországon* című bibliográfia anyaggyűjtése során derült ki, hány költő, fordító jelentetett meg japán versfordításokat (persze ők is szinte kizárólag közvetítő nyelvekből). Ezek teljes összegyűjtése, számbavétele a bibliográfia feladata lesz, itt most néhány jellegzetes példát mutatok be.

A Szőnyi Antikváriuma 39. könyvverésén (Budapest, 2017. november 18.) a 293. tételként Ábrányi Emil egy érdekes levelét aukcionálták.⁴⁷ Az Országos Kaszinó Budapest levélpapírjára írt levél így szól:⁴⁸

Kedves Marci Kollégám!

Köszönöm a levelet és a japán dalokat. A versek közt egy-kettő igazán gyönyörű. Színe és hangulata valamennyinek van. Egyik-másik annyi finomsággal van oda helve, hogy ezt a bájt és könnyűséget csak itt-ott a legelső európai lyrikusoknál találja meg az ember. A japán nép csodálatos eredetiségét revelálják ezek a rövid, mélabús, mélyérzésű dalocskák. A fordítás nagyon kellemes, könnyen csendülő, poétikus. Hűségéről ítéletet mondani természetesen nem tudok, mert nincs előttem az eredeti

⁴⁴ IGUCHI Natsuko [HIGUCHI Ichijō], *Lepkeálmom: – Modern japán regényke* = BARÁTOSI BALOGH, *i. m.*, 222–277. – A regényről és az írónóról korabeli cikk: ÁGNER Adolf [ÁGNER Lajos], *Egy japáni regényíró*, *Független Magyarország*, 8(1908), 172. sz. (július 18.), 1–2.

⁴⁵ Kosztolányi japán versfordításainak sikere máig töretlenül tart: *Selyemfényben: Japán haikuk a Holdról Kosztolányi Dezső fordításában*, vál. PAÁL Zsuzsanna, Kolozsvár, Bookart, 2023.

⁴⁶ BARDÓCZ Árpád, *Japán versek*, Temesvár, 1920. – BARNÁ János, *Japán antológia*, Szatmár, 1924. – SZOMBATI-SZABÓ István, *Régi japán költők: Versek: Műfordítási-antológia a Krisztus utáni 8., 9. és 10. század japán lírájából*, Kolozsvár, Kaláka, 1923. Persze ne feledjük, hogy ezek a kötetek már a román fennhatóság alá került Erdélyben jelennek meg, a 20-as évek elején, közel egymáshoz, szerencsétlen időpontban, így nem tudtak a magyarországi irodalmi közvéleményben hatást kelteni.

⁴⁷ <https://axioart.com/tetel/abranyi-emil-szentendren-1912-julius-20-an-kelt-autograf?search=%C3%A11br%C3%A1ny+i+lev%C3%A9l> (utolsó meglátás: 2025. március 3.) – Ábrányi Emil (1850–1920) költő.

⁴⁸ A levelet sikerült megvásárolnom, így az én tulajdonomban van. A levél magánhangzóinak hosszúságát a mai helyesírással közlöm.

szöveg (vagyis a német fordítás, mivel a japán textus úgy is hiába heverne előttem) hogy az összehasonlítást megtehetném. De impresszióm azt súgja, hogy a német fordító híven végezte a maga dolgát és ön ezt a hűséget a maga részéről szintén ki tudta fejezni a magyar fordításban. Így kell lenni, mert az ember különben nem érezné az eredeti versek speciális zamatát, amikor ezeket a magyar verseket olvassa. Ma egy-két órára bementem Budapestre és az Országos Kaszinó csöndes, pompás dolgozó termét használtam föl, hogy ezt a levélkét Önnek megírjam. Kedves figyelmét még egyszer köszöni és meleg üdvözlést küld szentendrei fészkéből

1912. július 20.

Híve
Ábrányi Emil

A kérdés nyilván az, hogy ki a levél címzettje, ki az a „Marci kolléga”, akinek a levél szól, és akinek japán versfordításai vannak. A válasz könnyen megfejthető: Vidor Marcell közismert álneve volt a Vidor Marc(z)i, Marc(z)i, és ő valóban több napilapban jelentetett meg japán versfordításokat.⁴⁹ Így jelenteti meg ezeket, még 1913-as ungvári kötetében, amelyből egyelőre nem sikerült példányt felkutatni,⁵⁰ így nem tudjuk, milyen japán költők és versek voltak benne, talán ugyanazok, amelyek egy év múlva, már Budapesten megjelent, tehát szélesebb olvasóközönséghez eljutó kötetében újra megjelentek.⁵¹ Ez a kötet még egy érdekességgel szolgál. Ismert szokás, hogy kezdő írók, költők gyakran kérnek már befutott pályatársaiktól, az olvasók előtt jól ismert nevű íróktól előszót, ajánlást saját kötetekhez (így kért Ady is előszót első kötetéhez éppen Ábrányi Emilől). Az már sokkal különösebb, hogy nem egy teljes kötethez, csak annak egy fejezetéhez készült ilyen előszó, mint itt is, ahol Felvinczi Takács Zoltán⁵² ajánlja a japán költészetet és a versfordításokat az olvasó figyelmébe:

Japáni versgyűjteményt – magyar nyelven – tudtommal e kötet szerzője bocsájtott először olvasóközönségünk elé. Magyarításuk miatt nem féltem őket. Fordítójuk gyakorlott verselő; könnyen bánik a formákkal. Rímei úgy csengenek, ahogy nyelvérzékünk kívánja. Más kérdés, hogy e nekünk megfelelő külső hogy viszonylik az eredeti

⁴⁹ VIDOR Marcz, *Japán költőkől*, Határszéli Ujság (Ungvár), 5(1912), 33. sz. (július 15.), 2–3. – *Japán költőkől*, Határszéli Ujság (Ungvár), 5(1912), 34. sz. (július 22.), 3. – VIDOR Marcel, *Japáni költők*, Pesti Napló, (64)1913, 71. sz. (március 23.), 46. – *Japáni versek*, Pesti Napló, 64(1913), 301. sz. (december 21.), 38. – VIDOR Marczel, *Japán versek*, Magyarország, 20(1913), 304. sz. (december 25.), 37. – VIDOR Marcel, *Japán versek*, Ung (Ungvár), 52(1914), 17. sz. (április 26.), 1. – Az azonosításra konkrét bizonyíték is van, a levél egy részlete megjelent: N. n., *Ábrányi Emil – a japán dalokról*, Határszéli Ujság (Ungvár), 5(1912), 34. sz. (július 22.), 3. A lapnak ekkor Vidor Marcell a szerkesztője.

⁵⁰ VIDOR Marcel, *Lilomkehely*, Ungvár, 1913. Csak korabeli ismertetésből tudunk róla: N. n., *Lilomkehely*, Magyarország, (20)1913, 65. sz. (március 16.), 19.

⁵¹ VIDOR Marcel, *A csukott szirmu* rózsa, Bp., Lampel-Vodiáner, [1914], 45–63.

⁵² *Uo.*, 47–48. – Felvinczi Takács Zoltán (1880–1964) művészettörténész, orientalista. Ez az írása ismeretlen, ezért teljes egészében idézem. A magánhangzókat itt is a mai helyesírás szerint írom.

japán versformákhoz s ami még fontosabb, a magyar fordítás mit tud visszaadni vagy legalább is sejtetni a gyakran igen igen nagy keresettséggel sűrített tartalom-ból. Ne értsen félre se a költő, se olvasója, ha azt ajánlom, hogy e bájos apróságokat ne bíráljuk túlszigorúan az említett szempontokból. Hiszen a japáni nyelvtől – hogy ne legyenek tapintatlanabb egy jólnevelt félhivatalosnál – legalább is jókora távolság választ el bennünket. A kelő nap országának poétái nem pályáznak csengő rímekre, mint a mi költőink, mert nyelvük szakgatott [!], gyors hangsúlytalan kiejtése mellett a rímelésnek semmi értéke sem volna. Versformájukat tehát csak a szótagok száma és ritmusa köti. E kötöttség pedig elsősorban rövidséget jelent. A távol Kelet verselői helyesebben lírikusai, általában két formát különböztetnek meg. Japáni nyelven az egyik elnevezése naga uta (hosszú vers), a másiké tanka uta (rövid vers). A keletázsiai költészet szellemének az utóbbi felel meg. Legjellemzőbb formája az ötsoros, melynek első és harmadik sora öt, a második, negyedik s ötödik hét szótagból áll. Tartalom szempontjából a két első és a három utolsó sor külön-külön egység. És a tartalomnak e különös sűrítése, sőt megválasztása az, ami miatt látszólag áthidalhatatlan űr választ el minket a régi Kína és a mennyei birodalmat utánzó Japán lírájától. A legjobb, legmegbízhatóbb fordításokból sem tűnik ki, hogy az európai ízlésnek szokatlanul rövid kínai vagy japáni vers értéke a gondolatok különös mélységében volna kereshető. Ellenkezőleg. A távol Napkelet költői csak költők – lírikusok – akarnak lenni. A gondolatok súlya helyett az érzés rendkívüli melegségével, az érzékeny kedély reflexióinak finomságával akarnak hatni.⁵³ Ezt keressük hát e néhány mutatóban is. A nyelvi sajátosságok átültetése helyett inkább a gondolatnak valami dallamos menetét, ami a rokonérzésű ember intuíciója előtt hamarabb fogja feltárni a keleti érzélemlágot, mint a pozitív eredményeket kutató elemzés.

Két megjegyzés kívánkozik ide. Egyrészt lehetséges, hogy Vidor Marcell szintén előszókérvő szándékkal küldte a levelét Ábrányi Emilnek, másrészt Felvinczi Takács Zoltán téved, amikor azt állítja, hogy ez lenne az első kötetben megjelent japán versgyűjtemény, hiszen ha Barátosi Balogh Benedek említett *Dai Nipponját* nem is számítjuk ide, ezt megelőzte még az 1907-es *Őszirózsa*⁵⁴ című kötet, amelyben nemcsak a már említett Inoue Tetsujirō versei találhatók meg, de egy összeállítás is olvasható kortárs és klasszikus japán versekből. Végül soroljuk fel, kiknek a versei jelentek meg Vidor Marcell verseskönyvében: Kakinomoto no Hitomaro (柿本人麻呂 vagy 柿本人磨 660 k. – 724), Yamabe no Akahito (山部赤人 vagy 山邊赤人 8. sz.), Yūryaku tennō (雄略天皇 418–479), Ishikawa no Iratsume (石川郎女 7. sz.), Ki no Tomonori (紀友則 850 k. – 905 k.), Ōtsu no miko (Ōtsu no Ōji) (大津皇子 663–686), Yamanoue no Okura (山上憶良 660 k. – 733 k.), valamint ismeretlen költők versei.

Láthattuk, hogy Heltai Jenő is az ismert japán versfordítók közé tartozott, haiku-fordítását bemutattam, az idézett közleményében fordított még német forrás alapján

⁵³ Nem lehet ennél a gondolatnál nem Kosztolányi Dezsőre gondolni, bizonyára itt az egyik magyarzata, miért fordult olyan nagy empátiával a keleti költészet felé.

⁵⁴ INOUE Tetsujirō [INOUE Tetsujirō], *Őszirózsa: Japán eposz három énekben és még néhány kisebb japán lírai költemény*, ford. NYEVICZKEY Zoltán, Bp., Révai és Salamon, [1907].

a két klasszikus antológiából, a *Man'yōshū*-ból (万葉集) és a *Kokinwakashū*-ból (古今和歌集).⁵⁵ Kosztolányi említi, hogy a *Jövendő* 1909-es évfolyamában is vannak fordított versei,⁵⁶ de az 1909-es év itt is tévedés, 1904-ben közölt japán verseket a lapban: egyrészt szintén a *Man'yōshū*-ból, másrészt egy Uyeda M. nevű költőtől, aki minden bizonnyal Ueda Kazutoshi (Mannen) (上田萬年 1867–1937) nyelvész, költő.⁵⁷ Heltai Jenő később is fordított (talán francia forrásból) modern és kortárs japán költőket, ezekből meg is jelent néhány az összegyűjtött versei között,⁵⁸ de mivel nem mindegyik, és mivel a kötetek megisméltik az eredeti megjelenés nem teljesen helyes névalakjait, bemutatom a költőket: Yosano Akiko (与謝野晶子 1878–1942), Shimazaki Tōson (島崎藤村 1872–1943), Kitahara Hakushū (北原白秋 1885–1942), Kitagawa Fuyuhiko (北川冬彦 1900–1990), Senge Motomaro (千家元麿 1888–1948),⁵⁹ valamint Kawaji Ryūkō (川路柳虹 1888–1959), Iwano Hōmei (岩野泡鳴 1873–1920), Saijō Yaso (西條八十 1892–1970) és Ōki Atsuo (大木惇夫 1895–1977).⁶⁰

Zombory Gyula működése kevésbé ismert,⁶¹ valószínűleg utazott Keleten, úgy tűnik, Japánba is eljutott, ahogy az 1910-es évek környékén magyarországi kisebb-nagyobb városokban tartott előadásain állította. Ezeket az előadásokat gyakran összekötötte azzal, hogy a helyi napi- vagy hetilap tárcarovatában keleti, köztük japán irodalmat jelentetett meg, prózát és verset is.⁶² Ezek a versek jórészt név nélküli, ismeretlen költők alkotásai, de van, hogy névvel jelzett költeményt közölt, így többször publikált egy Kotuku vagy Katakū nevű költőtől.⁶³ Már Kosztolányi japán versfordításai kapcsán is látható volt, hogy a legnagyobb nehézség éppen a költők azonosítása a sokszor teljesen torz alakban írt névből – ez még ma is okoz problémát, pedig ma már sokkal több forráshoz hozzá lehet jutni – de néha még most is eredménytelen az azonosítás.

⁵⁵ *Japáni költőkből*, ford. HELTAI Jenő, Pesti Hírlap, 26(1904), 49. sz. (február 18.), 1–2.

⁵⁶ KOSZTOLÁNYI, *Modern költők...*, i. m., 1914, 259. – KOSZTOLÁNYI, *Modern költők...*, i. m., [1921], 221.

⁵⁷ *Japán költők*, ford. HELTAI Jenő, *Jövendő*, 2(1904), 8. sz. (február 21.), 36.

⁵⁸ HELTAI Jenő, *Elfelejtett versek*, Bp., Uj Idők, 1947, 114–119. – HELTAI Jenő *Versei*, s. a. r. GÁBOR György, Bp., Szépirodalmi, 1959, 553–557.

⁵⁹ *Uj japáni költők*, ford. HELTAI Jenő, Pesti Hírlap, 61(1939), 167. sz. (július 25.), 5.

⁶⁰ *Uj japáni költők*, ford. HELTAI Jenő, Pesti Hírlap, 61(1939), 178. sz. (augusztus 6.), 8.

⁶¹ Mindig mint tanárt és Kelet-utazót említik a korabeli lapok. Szinnyeinél szerepel ilyen nevű író (SZINNYEI József, *Magyar írók élete és munkái XIV.*, Bp., Hornyánszky, 1914, 1899–1900. hasáb), de aligha azonos vele, viszont talán ő írta ezt a verseskötetet: ZOMBORY Gyula, *Vérvirágok: háborús versek*, Gyoma, Kner, 1915.

⁶² ZOMBORY B. Gyula, *A gésák dalaiból*, Abony, 11(1908), 16. sz. (április 12.), 1. – *Kelet költészetéből*, ford. ZOMBORY Gyula, Bácska (Zombor), 31(1908), 69. sz. (szeptember 22.), 2. – *Japán közmondások*, Bácsmegeyei Függetlenség (Zombor), 4(1908), 74. sz. (szeptember 24.), 1. – *Japán mese*, Ung (Ungvár), 47(1909), 36. sz. (május 5.), 1. – *Kelet költészetéből*, Délvidéki Ujság (Nagybecskerek), 5(1910), 45. sz. (február 14.), 2. – *Japán nőidál I-II*, Muraköz (Csáktornya), 29(1912), 4. sz. (január 28.), 2. – *Japán mesék I-III*, Muraköz (Csáktornya), 29(1912), 6. sz. (február 11.), 1–2. – 9. sz. (március 3.), 1.

⁶³ *Japán honfidal, Japán női dal*, közli ZOMBORY Gyula, Mátészalka és Vidéke 6(1911), 5. sz. (február 2.), 2. – *Kelet költészetéből*, ford. ZOMBORY Gyula, Zalai Közlöny (Nagykanizsa), 54(1915), 20. sz. (március 11.), 1.

Sokáig ezt a költőt sem sikerült fellelni a japán költők tömegében (Japán igazán a „költők hazája”...), amíg egy bizarrságában is konkrét életrajzi utalás megadta a kulcsot a költő kilétének megfejtéséhez. A *Mátészalka és Vidéke* 2. oldalán a *Japán honfidal* című versnél csillag alatt a következő olvasható: „A most kivégzett Katakú japán költő (és tanár) verseiből.” Ha a költők tömkelegében nem sikerült megtalálni a szerzőt, talán a kivégzettek között sikerülni fog. Vajon volt-e olyan kivégzés 1910 végén vagy 1911 elején Japánban, amelyről információink vannak? A válasz pedig az, hogy nagyon is volt. 1911 januárjában zárult le az a nagy per, amely anarchista összeesküvők elítélésével és kivégzésével végződött.⁶⁴ A per egyik fő vádlottja, a szintén kivégzett Kōtoku Shūsui (幸徳秋水 1871–1911) ismert tanár, író, újságíró. Természetesen ez csak bibliográfiai azonosítás, nagy valószínűséggel az ő versei jelentek meg a lapokban, de a versek filológiai azonosítása a későbbi kutatás feladata lesz.

Ilyen probléma az utóljára bemutatott fordításokkal kapcsolatban nem merül fel, mind a költők, mind a versek pontosan ismertek. 2022-ben jelent meg magyarul az egyik klasszikus japán versantológiának, a Fujiwara no Teika (Sadaie) (藤原定家 1162–1241) válogatta *Ogura Hyakunin Isshu*-nak (小倉百人一首) teljes, jegyzetelt, magyarázatokkal ellátott kiadása.⁶⁵ A kötet kronologikus rendben tartalmaz száz klasszikus wakaköltőt, mindegyiküktől egy verset (5-7-5-7-7 soros tankát) közölve. Az antológia külön érdekessége, hogy ez az alapja a Japánban nagy népszerűségnek örvendő kártyajátéknak az uta-garutának (歌ガルト). A száz vers két összetartozó lapon van (az egyikén a vers első három sora, a másikon az utolsó kettő), és ahogy a klasszikus párosító játékoknál megszokott, a játszma során minél gyorsabban és minél többet kell összegyűjteni az egymáshoz tartozó kártyalapokból. Az antológiának ehhez a kártyajátékhoz való kapcsolódása miatt jelenik meg a gyűjtemény két verse viszonylag korán magyar fordításban. Az egyik vers:

Yekijo
Vad fenyvesek között
Rideg magányban
Házacska áll
Embert nem látni a vidéken
Beköszönt már az ősz.⁶⁶

Yekijo, ő az antológia 47. számú költője Egyō (Ekei) (恵慶 10. sz.).⁶⁷ Bár a két név nagyon különbözőnek tűnhet, a Yekijo a névnek régies, de különösen a kor viszonyai között, korrekt átírása.

⁶⁴ A magyar sajtó is figyelemmel kíséri az eseményeket: N. n., *A japán vértélet*, Népszava, 39(1911), 19. sz. (január 22.), 2. – A. S., *A japáni vértanúk*, Népszava, 39(1911), 103. sz. (április 30.), 42.

⁶⁵ *Száz költő egy-egy verse*, ford., jegyz. FITTLER Áron, KÁROLYI Orsolya, Bp., Balassi, 2022. Ismerteti: Koósz István, „Apálynál láthatatlan tengermélyi kő”, *Műhely*, 46(2023), 4. sz., 72–74.

⁶⁶ N. n., *Japáni kártyák*, Magyar Génusz, 3(1894), 44. sz. (október 28.), 294.

⁶⁷ *Száz költő egy-egy verse...*, i. m., 214–216.

A másik vers:

Shigeyuki herczeg
A hogy orkánverte hab
Sziklához zudul
Szívemet úgy járja át
Bánat özöne.⁶⁸

Vagyis Minamoto no Shigeyuki, az antológia 48. számú költője (源重之 10. sz.).⁶⁹ A versfordításokhoz még annyit tehetünk hozzá, hogy bár a fordítót nem ismerjük (a cikk név nélkül jelent meg, a szerzőnek azonban bizonyos japán nyelvi ismeretekkel rendelkeznie kellett, mert közli, meglehetősen pontosan, a versek japán szövegét is latin betűs átírásban), de a fordítás közelít a korban nem megszokott formahű fordításhoz, ami éppen azért van, hogy illusztrálni tudja a kártyajáték két lapjára kerülő összeillő szövegrészeket.

⁶⁸ N. n., *Japáni kártyák...*, i. m., 294.

⁶⁹ *Száz költő egy-egy verse...*, i. m., 217–218.